

بررسی تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت

سعیده لطفی پور^{۱*}، حسن رنگریز^۲، مهدی صادقی^۳

*نویسنده مسئول: دانش آموخته کارشناسی ارشد

۱- گروه مدیریت اجرایی، واحد علوم تحقیقات کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

۲- گروه مدیریت اجرایی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

Saeideh1388@gmail.com, hassanrangriz@yahoo.com, mehdisadeQi@yahoo.com

چکیده

این مقاله به بررسی تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت، به عنوان یک پژوهش کتابخانه ای می پردازد. بدین منظور مطالعات گسترده میدانی بر اساس مراجع و متون موجود و با بهره گیری از دیدگاه های صاحب نظران انجام شده و مؤلفه های مختلف فرآیند مدیریت در اسلام و غرب با همدیگر مقایسه شده اند. نتایج نشان می دهد مدیریت در اسلام با مدیریت در غرب در ویژگی های ماهیت، مبانی، اصول و هدف دارای تفاوت های بنیادین هستند و در برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری، تصمیم گیری، کنترل و هماهنگی که از مؤلفه های اصلی مدیریت می باشند، در روش اجرا متفاوت هستند.

واژگان کلیدی: مدیریت، اسلام، غرب، برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری.

A Comparative Study of Management in Islam and the West in the Area of Management Process

Abstract: This paper compares Islam and the West in the area of management process as a library research. The results suggest that management in Islam has fundamental differences with the management in the West in terms of effective characteristics of nature, foundation principles and objectives. They have different procedures in planning, organizing, leadership, decision-making, control and coordination.

Keywords: Management, Islam, the West, Planning, Organizaing, LeaderShip.

۱- مقدمه

گسترش و تغییر زندگی اجتماعی و نیازهای بشری همراه با انباشت سرمایه و روی آوردن انسان به زندگی ماشینی و همچنین رشد فرهنگ و تمدن، منجر به توسعه هر چه بیشتر سازمانهای اجتماعی شده است. در این راستا شیوه های مدیریت و رهبری جوامع گوناگون در گذر زمان، همراه با ارتقاء ساختار و شیوه زندگی بشر و فرهنگ و هنر و تمدن، تغییرات مختلفی را تجربه نموده است.

مدیریت به شکل های مختلف و متفاوت در طول تاریخ وجود داشته و به صور گوناگون، زمینه پایداری و دوام و قوام تمدن ها و حکومت ها را فراهم ساخته است. با پیشرفت علم و افزایش آگاهی بشر در استفاده از امکانات و توانایی های خود، تأثیر مدیریت در پیشرفت بشر نیز فزونی یافت و همراه با آن، نظریه های مختلف و متفاوتی که از منظرهای گوناگون به مقوله انسان می نگرستند، نیز ارایه گردید.

وجه مشترک تمامی این نظریه ها، هدف گرا بودن و توجه به نتیجه کار است و در این راستا، انسان نیز گاه همسنگ ابزار مورد توجه قرار گرفته و گاه به آن در سطوح بالاتر توجه شده است

در نگاه کلی مدیریت به فرایند بکارگیری مؤثر و کارآمد (منابع مادی و انسانی) بر مبنای نظام ارزشی حاکم پذیرفته شده اطلاق می شود که این مهم با فرایند مدیریت یعنی: برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج منابع، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده، محقق می شود [۱].

مدیریت در میان علوم انسانی رابطه بسیار نزدیکی با فرهنگ دارد به گونه ای که با اندک تأملی می توان نقش فرهنگ را در آن مشاهده کرد. به همین دلیل فرهنگ های گوناگون، مدیریت های متفاوتی را اقتضا می کنند. مدیریت ژاپنی، مدیریت آمریکایی، مدیریت کره ای و ... نمونه هایی از این قبیل می باشند که متناسب با فرهنگ خود شکل گرفته اند.

کاستی های مکاتب مدیریتی غیردینی و غیراسلامی، که در عمل نشان داده شده و بعضاً مورد اعتراف خود غربی ها است، ما را بر آن می دارد که در نظام مدیریتی اسلام جستجو کنیم [۲].

در کشورهای اسلامی با توجه به احکام و شریعت اسلامی، مدیریت اسلامی جزء لاینفک این جوامع است. بنابراین ضرورت طرح این مسأله و توجه به مدیریت اسلامی در حکومت اسلامی و بررسی مفاهیم و تعاریف این نوع مدیریت، موضوعی ضروری و مهم می باشد [۳].

بعثت پیامبران و ابلاغ وحی و نزول کتب آسمانی و در نوع متکامل آن دین مبین اسلام؛ نیز در این میان تأثیرات عمیقی بر زندگانی بشر به جای گذاشته و شیوه ها، روشها و ارزشهای مدیریتی را دستخوش تغییراتی مهم نموده است.

از مهمترین علل بعثت انبیاء تهذیب نفوس و تربیت انسان های مستعد و متعهدی است که با پیروی از پیامبران الهی، برای رسیدن به قله سعادت و کمال کوشش می کنند. به عبارتی هدف اصلی در مدیریت در اسلام انسان و تعالی اوست. و لازمه چنین امری، مکتبی بودن ماهیت آن می باشد. از دیگر سو اصول ثابت وحی، که مبتنی بر حق محوری، آخرت گرایی، عدالت طلبی و... است، مبنای مدیریت در اسلام را تشکیل میدهند و این خصوصیت متمایز دیگری است که علاوه بر مکتبی بودن ماهیت، می توان به آن اشاره کرد.

مدیریت اسلامی واجد خصوصیات و ویژگیهایی است که می تواند در موفقیت سازمانها نقش اساسی ایفا نماید، این ویژگیها در بطن دستورها، توصیه ها، نظرها و شیوه های قرآنی به کار گرفته شده توسط پیشوایان دین حضور و وجود عینی داشته است، ولی برای استفاده از آن در سطوح سازمانی و کاربردی کردن آنها در سازمانها، نیاز به کار پیشگامانه و دور از هراس و خود کم بینی صاحب نظران و عالمان مدیریت و تحقیق پژوهش مستمر می باشد. مدیریت غربی به دلیل تواناییهای خاص اقتصادی و سیاسی خود در عرصه های مختلف توانسته سیطره نفوذ خود را بر کشورهای اسلامی بیشتر نموده و همین نکته باعث شده در حق مدیریت اسلامی اجحاف شود. در مدیریت اسلامی تمام جوانب و ابعاد در مورد مدیران و مرنوسین و روابط این دو گروه رعایت شده، در صورتی که ممکن است این موارد در مدیریت غربی تک بعدی باشد. بدین جهت لازم است تا در مورد مدیریت اسلامی و مدیریت غربی و وجوه تمایز و شباهت های پیرامون آن ها بررسی و تحقیق نموده تا بتوان با دیدگاهی بهتر، پژوهشهای لازم را انجام داد [۴].

یکی از پیامدهای مهم به هم ریخته شدن نظام ارزشی غرب، حاکم شدن مکتب اصالت نفع بر روند فعالیت های اقتصادی و تولیدی است؛ معتقدین به این مکتب یک عمل را تا آنجا درست قلمداد می کنند که برای فرد یا افرادی، بیشترین منفعت و آسایش را سبب شود. به بیان دیگر، ملاک درستی یک عمل نتایج آن است نه شیوه انجام آن عمل؛ در واقع طرفداران این اندیشه، چهره اصلی هر عمل را که همانا انگیزه آن می باشد، بی بها جلوه داده اند. بدیهی است در این مکتب، میزان درستی نتیجه بستگی به میزان سوددهی آن دارد. بدین سان این تمدن بعد از انقلاب صنعتی به یک تمدن سود انگار تبدیل شده و در نتیجه زندگی بشر در غرب، صحنه رقابت تمام عیار سودمحوری شده است [۵].

روشن است که اصول مدیریت حاکم بر جوامع غربی را نمی توان مطلق پنداشت و یا کاربرد تمامی آن اصول را در جوامع مختلف مجاز دانست. اگر چه بکارگیری آن دسته تئوریهای غربی مدیریت که با آموزه های الهی تعارضی ندارند، و به جهت رفع حاجات علمی می باشند، خالی از اشکال است، اما اصل بر تدوین اصول مدیریت بر مبنای ارزش های الهی است که می توان آن را علم مدیریت اسلامی نامید و آن را اینگونه تعریف کرد: «علم و هنر فرایند استفاده کارآمد و اثربخش منابع انسانی و مادی از طریق برنامه ریزی، سازماندهی، هدایت و کنترل در یک محیط پویا در جهت تحقق اهداف سازمان یا جامعه در چارچوب احکام اسلام و جهت تقرب الی الله» [۲].

بنابراین مطالعه و بررسی تأثیرات ادیان آسمانی و در صدر آنها دین اسلام بر جنبه ها و ارکان مختلف زندگی بشر و علی الخصوص جنبه های مدرن و چالش برانگیز نظیر حوزه مدیریت بسیار حائز اهمیت بوده و می تواند پاسخگوی سئوالات متعددی باشد. با توجه به مطالعاتی که تاکنون انجام گرفته می توان به این نکته اذعان نمود که هنوز مطالعه جامعی در خصوص تطبیق فرآیند مدیریت در اسلام با غرب انجام نشده است. در این مقاله فرآیند های مدیریت در دو بخش اسلام (دیدگاه قرآن) و غرب مورد مطالعه قرار گرفته شده و نتایج بدست آمده در از جنبه مطالعات کتابخانه ای گزارش شده اند. نیز موارد اشتراک و تفاوت مدیریت در اسلام و غرب به تفصیل بیان شده است.

۲- پیشینه موضوع

نویسندگان و صاحب نظران قلمرو مدیریت اسلامی و دیدگاههای اسلام در این زمینه، هر یک به فراخور برداشت و علم خود از اسلام، مبانی اخلاقی و سیره پیامبر (ص)، به طور مستقیم و یا غیرمستقیم تعاریف و یا توضیحاتی را ارائه داده اند که نوعی مفهوم مدیریت اسلامی از آن مستفاد می شود.

با توجه به این که دامنه این برداشتها و تعریفها (که بیشتر بر محور ارزشها و مبانی اخلاقی مکتب اسلام و سیره پیشوایان دین قرار داشته اند) گسترده و از نظر نوع نگاه نیز (در عین نزدیکی به هم بودن) متنوع است، به صورت مختصر به تعدادی از این موارد اشاره می شود. مدیریت اسلامی مقوله ای مکتبی است و وظیفه مکتب ارائه راه حل هایی است که با مفهوم عدالت خواهی سازگار باشد. نظریات و قواعد مکتب یا مدیریت اسلامی زیر بنا و سیستم قانونی یا علمی حاکم بر مدیریت سازمان ها رو بنا را تشکیل می دهند [۶].

طبق نظر خبرگان مدیریت اسلامی تحت مطالعه در مدیریت اسلامی برای انجام وظایف مدیریتی از قبیل برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج منابع، هدایت و رهبری، هماهنگی، کنترل، گزارش دهی و بودجه بندی به ویژگیهای ذکر شده (که مأخوذ از آیات قرآن هستند) توجه بیشتری نسبت به مدیریت غربی نشان داده می شود. به عبارت روشنتر هرچه ارزشهای برخاسته از مکتب در رابطه با مدیریت اسلامی بیشتر پیاده شود، فاصله کمتر خواهد بود یعنی انحراف از معیار ویژگی ها کاهش می یابد.

نجاتبخش اصفهانی و شهریاری در [۷] در پژوهشی تحت عنوان "مقایسه ویژگیهای مدیریت از دیدگاه قرآن کریم با مدیریت از دیدگاه تئوریهای غربی" به تشریح ویژگیهای مدیریت اسلامی از دیدگاه آیات قرآن و مقایسه آن با مدیریت برآمده از تئوریهای مدیریت غربی پرداخته است. سیر تحول نظریه های مدیریت، و مقایسه مدیریت غربی در وظایف مدیریتی در شرکت های ژاپنی، آمریکایی و چینی، برای مؤلفه های برنامه ریزی، تصمیم گیری، سازماندهی، هماهنگی و کنترل را فلاحی صفدر آبادی در پژوهش بررسی تطبیقی مدیریت اسلامی با مدیریت غربی [۸] در دو بخش بیان می کند. در بخش سوم مدیریت اسلامی و مؤلفه های ذکر شده بررسی میشود و در بخش چهارم مقایسه مدیریت اسلامی و غربی و در پایان شامل نتیجه گیری می باشد.

سیزده ویژگی مهم مدیریت از دیدگاه اسلام، مانند ایمان به ارزش کار، امانت و تعهد، دانایی و توانایی، عدالت و دادگری در میان زیردستان، احترام به افکار دیگران و... سه عنصر هدف، اعضای سازمان و ابزار مدیریتی را برای برنامه ریزی در فرآیند مدیریت از دیدگاه قرآن را رنگریز و محرابی در کتاب "تئوری های مدیریت پیشرفته" بیان می کنند [۹].

نگاهی اسلامی به جنبه های متفاوت مدیریت و بررسی جنبه های مختلف مدیریت اسلامی در زندگی و مثالهای متعددی از مدیریت اسلامی مواردی است که ناصر جبینون بیان نموده است [۲۳]. محوریت بحثهای ارائه شده در این کتاب مبتنی بر قرآن کریم و سیره نبوی (ص) می باشد. مدیران مسلمان، ابتدا اختیاراتشان را به آموزش های دینی می سپارند و سپس دانش و تجربه اکتسابی از این آموزش ها را به عنوان یک رویکرد کلی گرایانه برای مدیریت سازمان بدست می آورند و نتیجه این که مدیریت در اسلام به حد کفایت برای انطباق پذیری بر اساس شرایط و کسب همزمان بیشترین بهره وری در سازمان انعطاف پذیر است.

رحمان و همکاران [۲۴] در پژوهشی با عنوان مدل مدیریت اسلامی به مدل مدیریت اسلامی پرداخته اند. با توجه به مرور ادبیات انجام شده می توان به این نکته اذعان نمود که هنوز مطالعه جامعی در خصوص تطبیق فرآیند مدیریت در اسلام با غرب انجام نشده است. این مقاله تلاش نموده تا نتایج انجام این موضوع مهم را از جنبه مطالعات کتابخانه ای گزارش نموده و موارد اشتراک و تفاوت مدیریت در اسلام و غرب را به تفصیل بیان نماید.

۳- کلیات پژوهش

۳-۱ اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش در این مقاله بررسی تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت و اهداف فرعی به شرح زیر تعریف شده اند:

- ارائه الگوی مفهومی مناسب مدیریت در اسلام و غرب،
- شناسایی ویژگیهای مؤثری که مدیریت در اسلام و غرب در آن متفاوت هستند،
- شناسایی ویژگیهایی مؤثری که مدیریت در اسلام و غرب در آن متشابه هستند،

۲-۳ روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش و ماهیت کتابخانه ای می باشد که در آن مقایسه تطبیقی مدیریت در اسلام با غرب در حوزه فرآیند مدیریت در بخش کتابخانه ای انجام گرفته است.

برای تهیه و تدوین مباحث نظری تحقیق، مطالعات کتابخانه ای با بهره گیری از مطالعه منابع فارسی و لاتین، کتب ترجمه شده و متون، مجلات، مقالات، روزنامه ها، مرتبط با موضوع تحقیق، از ابزار فیش برداری جمع آوری می شود.

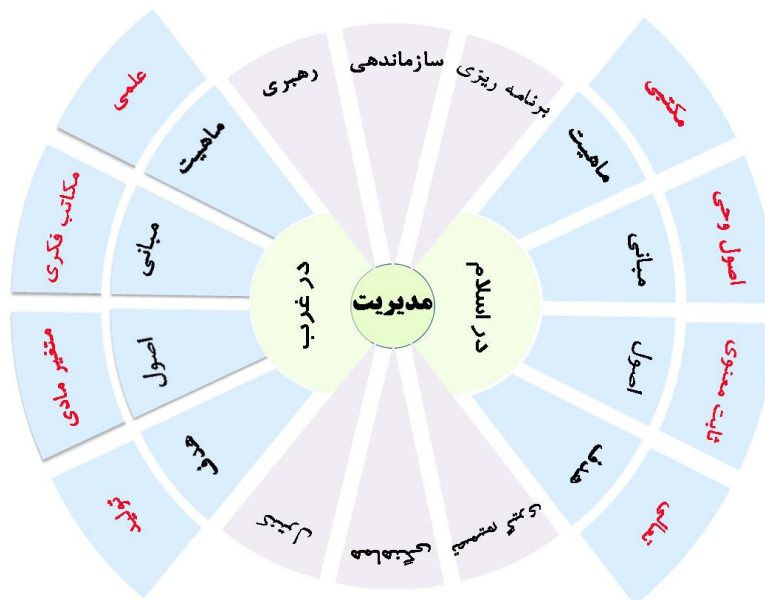
۳-۳ مدل مفهومی تحقیق

مدل مفهومی پژوهش بر اساس مطالعات انجام شده و پیشینه های موجود با استناد به نظریه های علما و اندیشمندان مدیریت اسلام و غرب استخراج شده است و برای تأیید و ارائه مدل مفهومی، مصاحبه عمقی با خبرگان حوزه مدیریت به عمل آمد و خبرگان متغیرهای فوق را مورد تأیید نهایی قرار دادند. لذا مدل فوق یک مدل محقق ساخته است.

در قسمت مرکز مدیریت و در طرفین آن دو جنبه مورد بحث یعنی واژه های اسلام و غرب نشان داده شده اند.

در بخشهای بالا و پایین مؤلفه های مفروض مشترک مدیریت در اسلام و غرب و در طرفین مؤلفه های غیر مشترک قرار دارند.

واژه های قرار گرفته بر محیط شکل کلمات کلیدی ای می باشند که بیانگر تفاوت بنیادین بین مدیریت در اسلام و غرب در هر مورد می باشند.

شکل (۱): مدل مفهومی پژوهش

۴- مدل تحلیلی مدیریت در اسلام و غرب

مدیریت اسلامی واجد خصوصیات و ویژگیهایی است که می تواند در موفقیت سازمانها نقش اساسی ایفا نماید. این ویژگیها در بطن دستورها، توصیه ها، نظرها و شیوه های قرآنی به کار گرفته شده و توسط پیشوایان دین حضور و وجود عینی داشته، ولی برای استفاده از آن در سطوح سازمانی و کاربردی کردن آنها، نیاز به کار پیشگامانه و دور از هراس و خود کم بینی صاحب نظران و عالمان مدیریت و تحقیق پژوهش مستمر در این زمینه دارد. در هر حال مدیران در هر جامعه ای، از جمله جامعه اسلامی نیاز به برنامه ریزی، سازماندهی، کنترل و به کار بردن تکنیکها و روشهای مرسوم دارند و از این جهت این شیوه ها تا حدود زیادی به هم شباهت دارند. ولی مدیریت اسلامی به لحاظ توجه به زمینه های دیگری که تاکنون کمتر مورد توجه مدیریت غربی قرار گرفته است بر مدیریت غربی ارجحیت دارد و می تواند در این زمینه مبانی نظری قابل توجهی در اختیار دانش پژوهان قرار دهد تا با استفاده از آنها، نسبت به کاربردی کردن این نظریه ها در سطوح سازمانی اقدام کرد.

بر اساس مطالعات کتابخانه ای صورت گرفته مهمترین نکات در خصوص مؤلفه های مدیریت در اسلام در مقایسه با مدیریت در غرب به صورت جدول (۳) قابل ارائه می باشد.

این جدول نتیجه بررسی منابع مختلف داخلی و خارجی در حوزه مدیریت بوده و بیانگر تفاوت های مدیریت در اسلام و غرب به صورت کلیدی در مؤلفه های مورد مطالعه است. این موارد با پژوهش رحیمی نیک [۱۱] تحت عنوان بررسی تطبیقی مدیریت اسلامی و سایر مکاتب مدیریتی، بهارستانی [۱۲] در مقاله مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و مدیریت رایج که به بیان تفاوت از زاویه ای دیگر پرداخته، همراه است و همخوان است. نیز با مطالعات افجه ای [۶] که مکتبی بودن ماهیت مدیریت در اسلام را بیان نموده و با پرداختن به فلسفه علوم مکتبی آن را تشریح نموده و فلاحی صفدرآبادی [۸] که با روشی متفاوت در پژوهش تطبیقی خود مقایسه این دو مدیریت را بازگو کرده و وظایف مدیریت را برای شرکت های چینی، آمریکایی و ژاپنی در مؤلفه هایی مانند برنامه ریزی، تصمیم گیری، ساختار و ... تحلیل نموده است، مطابقت دارد.

جدول (۳): مدل تحلیلی مدیریت در اسلام و غرب

ردیف	عنوان	مدیریت در اسلام	مدیریت در غرب	توضیحات		همسویی با مطالعات پیشین
				در اسلام	در غرب	
۱	ماهیت	مکتبی	علمی	ارائه راه حل مطابق اصول و ارزش ها با مفهوم عدالت خواهی	دانشی که پدیده های مختلف را تفسیر و روابط آنها را تعیین می کند.	[۱۲، ۶]
۲	مبانی	اصول ثابت وحی و دین اسلام	نظریات و مکاتب فکری مختلف	مبتنی بر حق محوری، آخرت گرایی، عدالت طلبی... (اصول اسلامی و فرامین الهی) میباشد.	مبتنی بر ارزش های مادی میباشد و حاصل حس، تجربه، آزمایش و مطالعات میدانی است.	[۱۳-۱۶]
۳	اصول مدیریت	مبتنی بر اصول دین و جهان بینی اسلامی	حاصل تجربه عملی و یا نهایتاً مطالعات میدانی	شامل اصول ثابت توحید، معاد، نبوت می باشد.	اصول متفاوت و متغیر مطرح شده توسط نظریه پردازان علم مدیریت	[۶، ۱۴، ۱۷]
۴	اصول ارزشی	ثابت، معنوی و بر اساس دستورات قرآن	متغیر، مادی و بر اساس سود گرایی	اصول ثابت و بدون تغییر از نظر مصادیق متغیر و انعطاف پذیرند.	شرایط زمان و مکان تغییرات بنیادی دارند.	[۶، ۱۳-۱۵]
۵	رسالت	تعالی انسان و تولید (با تکیه بر اصل عدالت محوری)	تولید	علوم رفتاری تا آنجا استفاده میشود که در خدمت تعالی انسان باشد.	علوم رفتاری تا آنجا استفاده می شود که در خدمت افزایش بهره وری و رشد و توسعه سازمانی باشد.	[۶، ۱۰]
۶	هدف	کمال و قرب الهی	منافع مادی	با آموزه های دینی و پرورش بعد معنوی در انسان	با تولید و سود بیشتر	[۶، ۱۶، ۱۸]
۸	انگیزه	خدمت به خلق خدا و کسب رضایت الهی	فرماندهی و حکومت کردن، افزایش تولید و سود بیشتر	انگیزه های معنوی قوی می باشد.	انگیزه های مادی قوی ترین انگیزه می باشد.	سوره مبارکه توبه، آیه ۷۲ [۶، ۱۰، ۱۸]
۹	مفهوم مدیریت	امانتی از طرف خدا به انسان	حق طبیعی فرد یا برگزیدگان مردم	مدیریت از دیدگاه اسلام تکلیف و مسئولیت تفویض شده می باشد.	مدیریت از دیدگاه غرب یک حق است و پست و مقام اجتماعی تلقی می شود.	سوره مبارکه نساء، آیه ۵۸ [۱۹]
۱۰	ابزار	ضوابط اصول و احکام اسلامی	قوانین و ضوابط متغیر فردی یا گروهی	اصول و احکام اسلامی نشأت گرفته از قرآن و سنت	قوانین و ضوابط متغیر تحت عنوان تئوری های علم مدیریت از طرف فرد یا گروه	[۱۹]
۱۱	نقش مدیر	ارشادی و اجرایی	اجرایی	مدیر در اسلام بیشتر وقت خود را صرف هدایت رفتار و روحیات انسان مشغول در سازمان میکند. تغییر و تأثیر جزء وظایف اوست. (نقش رهبری)	مدیریت علمی تمرکز تلاش و وقت خود را بر تولید و سود بیشتر می گذارد. در چارچوب تعیین شده انجام وظیفه می کند.	[۴، ۶، ۱۸]
۱۲	برنامه ریزی	بر اساس جهان بینی و ایدئولوژی اسلامی، عوامل معنوی و اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت	بر اساس اصول علمی برنامه ریزی در مدیریت	عوامل معنوی: توکل و دعا	اصول برنامه ریزی: هدف، اعضای سازمان، ابزار مدیریتی	سوره مبارکه آل عمران، آیه ۱۵۹ و سوره مبارکه یوسف، آیات ۴۷-۴۹ [۹، ۱۰، ۱۵، ۱۸]
۱۳	سازماندهی	غیر متمرکز	متمرکز و غیر متمرکز	با توجه به اعتقاد اسلام به شایسته سالاری و شوری (مشورت)، از نوع غیرمتمرکز می باشد.	با توجه به نوع سیستم مدیریتی اتخاذ شده هر دو نوع سازماندهی مشاهده می شود.	[۹، ۱۰، ۱۵، ۱۸]
۱۴	تصمیم گیری	از پایین به بالا و مبتنی بر مشورت (شوری)	لزوماً از پایین به بالا و مشورتی نمی باشد.	ارزشهای اسلامی محور تصمیم گیری. ایجاد تعهد اخلاقی و وجدان کاری برای کارکنان جهت مشارکت در تصمیم گیری	ارزش های مادی محور تصمیم گیری. اجرا سبک های مختلف تصمیم گیری (افقی، عمودی، مشارکتی و...)	سوره مبارکه احزاب، آیه ۴۷ [۹، ۱۰، ۱۲، ۱۵]
۱۵	کنترل و ارزیابی	کنترل درونی (تقوی) ارجح بر کنترل بیرونی	کنترل بیرونی ارجح بر کنترل درونی (خود کنترلی)	خود کنترلی: با آگاهی به نظارت خداوند بر همه امور و وجدان بیدار هر فرد	کنترل بیرونی: با سیستم های کنترل مستقیم و غیر مستقیم و مخفی	[۱۶، ۱۸، ۱۹] [۱۲]

۱۶	سیستم جبران خدمت	میزان پاداش و تنبیه بستگی به مخاطب ندارد و متناسب خدمت است.	میزان پاداش و تنبیه بستگی به مخاطب دارد. (تبشیر) بیشتر از تنبیه (انذار) است.	با توجه منابع اسلامی (قرآن) تأکید بر پاداش و تشویق تنبیه بیشتر مورد تأکید است.	به پاداش و تنبیه به یک میزان توجه می شود و در برخی موارد تنبیه بیشتر مورد تأکید است.	[۴، ۲۱]
۱۷	تبلیغات (رقابت)	بر مبنای صداقت و رفع نیاز واقعی جامعه	تبلیغات آزاد و ایجاد میل کاذب	برای حذف نشدن از بازار و در حد نیاز برای تداوم فعالیت	برای حذف رقیب، (رقابت از هر جهت آزاد)	[۱۶، ۱۹]
۱۸	مفهوم آزادی	آزادی از هوای نفس	آزادی انتخاب، که بیشتر تابع امیال نفسانی است.	برای رسیدن به رستگاری، تعالی و قرب الهی	امیال نفسانی و بعد مادی در اولویت است.	[۱۰، ۲۰، ۲۲]
۱۹	الگوهای مدیریتی	انسان های وارسته و رستگار	قطب های قدرت اقتصادی و سیاسی	ملاک صحت عمل افراد، اطاعت از دستورهای الهی و جلب رضایت خداوند می باشد.	ملاک صحت عمل افراد، اطاعت دستورات ما فوق و مقررات سازمانی و جلب رضایت مدیر از طریق تحقق هدف های سازمانی می باشد.	[۳، ۹، ۱۵، ۲۰]
۲۰	روابط انسانی	بر مبنای فلسفه اخلاق و ثابت می باشد.	بر مبنای رفتار اخلاقی و اقتصادی می باشد.	در زمان و مکان های مختلف اصول ثابت و بدون تغییر میباشند.	اصول متغیر و اقتضایی، تابع شرایط زمان و مکان تغییرات بنیادی دارند.	سوره مبارکه مجادله، آیه ۷ [۱۶، ۱۹]

رسالت مدیریت در اسلام تعالی انسان و تولید (با تکیه بر اصل عدالت محوری)، انگیزه در مدیریت در اسلام، خدمت به خلق خدا و کسب رضایت الهی و انگیزه در مدیریت در غرب، فرماندهی و حکومت کردن، افزایش تولید و سود بیشتر است. با توجه به موارد گفته شده می توان پیشنهادات کاربردی زیر را ارائه داد:

- اجرایی نمودن بیشتر اصول و ارزشهای اسلامی در مبحث مدیریت در اسلام در سازمان ها
- اخذ روش ها و راهکارهای موفق مدیریت غربی و اجرا نمودن آنها در سازمان ها به طوری که مغایر با اصول و ارزشهای اسلامی نباشد.
- هموار سازی شرایط در سازمان ها جهت اجرای فرآیند سازماندهی بر اساس روش عدم تمرکز (شورا) و توانمند سازی کارکنان.
- رفع موانع موجود در سازمان ها برای اجرای سیستم جبران خدمت بدون در نظر گرفتن پست سازمانی.
- ایجاد انگیزه درونی از طریق آموزه های دینی در کارکنان سازمان ها مبنی بر انجام وظایف به منظور رضایت الهی و خدمت به خلق خدا.
- جذب و بکار گیری نیروهای متعهد و وارسته در پست های کلیدی سازمان جهت الگوسازی در مدیریت در اسلام.
- رفع نواقص موجود در امر بهینه سازی کنترل و اجرای آن در سازمان ها بر اساس اصول مدیریت در اسلام.
- مبنا قراردادن اصول رقابت سالم و رفع نیاز های واقعی در امر تبلیغات.
- نهادینه کردن امر شوری و فرهنگ سازی در راستای آن در سازمان ها و رفع موانع موجود.
- انجام اصول برنامه ریزی بر اساس جهان بینی و ایدئولوژی اسلامی.
- آموزش مدیرانی متعهد و آگاه به انجام نقش ارشادی (نقش رهبری) در تمام سطوح به موازات انجام وظایف اجرایی در سازمان.

منابع و مأخذ

- [۱] دفت، ر، ال (۱۳۷۰). پارسائیان، علی و اعرابی، سید محمد، مؤسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی، تهران، چاپ اول.
- [۲] آقا پیروز، علی، خدمتی، ابوطالب، شفیعی، عباس و بهشتی نژاد، سید محمود (۱۳۹۲). پژوهشکده حوزه و دانشگاه، قم، چاپ اول.
- [۳] علی نسب، محمد (۱۳۸۸). مدیریت اسلامی، ضرورت آن و تفاوت های آن با مدیریت غیر اسلامی، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، چاپ اول.
- [۴] فروزنده دهکردی، لطف الله، جوکار، علی اکبر (۱۳۸۶). مدیریت اسلامی و الگو های آن، دانشگاه پیام نور، چاپ اول.
- [۵] تولایی، روح الله (۱۳۸۷). ارائه الگویی جامع برای شناخت مدیریت اسلامی، همایش ملی روش شناسی تحقیق در رهبری و مدیریت اسلامی، تهران.
- [۶] افجه ای، علی اکبر (۱۳۹۳). مدیریت اسلامی، جهاد دانشگاهی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- [۷] نجابتبخش اصفهانی، علی و شهریار، بهاره (۱۳۸۸) مقایسه ویژگی های مدیریت از دیدگاه قرآن کریم با مدیریت از دیدگاه تئوریهای غربی، پژوهشهای میان رشته ای قرآن کریم، شماره ۲، دوره ۱، ۷۳-۸۸.
- [۸] فلاحی صفدرآبادی، رقیه (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی مدیریت اسلامی با مدیریت غربی، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۹۲.
- [۹] رنگریز، حسن و محرابی، جواد (۱۳۹۳). تئوری های مدیریت پیشرفته، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، چاپ دوم.
- [۱۰] مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۱). مدیریت و فرماندهی در اسلام، نسل جوان، قم.

- [۱۱] رحیمی نیک، اعظم (۱۳۷۷) مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و سایر مکاتب مدیریتی، مرکز تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- [۱۲] بهارستان، جلیل (۱۳۸۳). مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و مدیریت رایج، فصلنامه مدرس علوم انسانی، ویژه نامه مدیریت، ۳۷-۱.
- [۱۳] مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۷۶). پیش نیازهای مدیریت اسلامی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم.
- [۱۴] نجاری، رضا (۱۳۹۲). مبانی مدیریت اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ پنجم.
- [۱۵] احمدی، مسعود (۱۳۸۹). مدیریت اسلامی (اصول، مبانی، مفاهیم و الگوها). نشر پژوهش های فرهنگی، تهران، چاپ پنجم.
- [۱۶] علی احمدی، علیرضا (۱۳۸۳). مبانی و اصول مدیریت اسلامی، تولید دانش، تهران، چاپ اول.
- [۱۷] نقی پور، ولی الله (۱۳۸۴). اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، تهران، چاپ اول.
- [۱۸] الوانی، سید مهدی؛ پیروز، علی؛ خدمتی، ابوطالب؛ شفیع، عباس و بهشتی نژاد، محمود (۱۳۸۸). مدیریت در اسلام، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، قم. چاپ اول.
- [۱۹] سرمدی، محمدرضا و شهرکی پور، علی (۱۳۷۸). نگرشی بر مبانی مدیریت اسلامی، پیام رسان، تهران، چاپ اول.
- [۲۰] بهارستان، جلیل، سلطانی، اعتمادی (۱۳۶۱). مدیریت آموزشی، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، قم، جزوه شماره ۲۵.
- [۲۱] ویسی، غلامرضا (۱۳۸۵). اصول مدیریت اسلامی از دیدگاه پیامبر اعظم (ص). فصلنامه پیام، شماره ۷۹، ۱۵۷-۱۳۸.
- [۲۲] نصری، عبدالله (۱۳۶۸). انسان از دیدگاه اسلام، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران، چاپ اول.

[۲۳] Jabnoun, N. (۱۹۹۴). Islam and management. Institute Kajian Dasar (IKD).

[۲۴] Abbasi, A. S. , Kashif, R., and Amna B. (۲۰۱۰). Islamic management model. African Journal of Business Management ۴ (۹), ۱۸۷۳-۱۸۸۲.